

Lennart Kjellberg

STRINDBERG OCH DE SLAVISKA SPRÅKEN

I sina "subjektiva reseskildringar" *Bland franska bönder* från 1889 berättar Strindberg sålunda om en rik bonde i Ile-de-France:

Han talar lugnt, klart och rent med en liten brytning på landets mål, så att de korta a bli långa ini orden och samma vokal blir ä i slutet. "I denna månad", heter sålunda "ce moê". Denna klass "cette clâse".¹

Strindberg har tydligen hört uttalet [kɫɑ:s] och uppfattat det som dialektalt, men det är ju det traditionella uttalet i vårdad franska, med vilket uttalet [klas] nu konkurrerar.² (Att dubbelskrivning av konsonant i franskan skulle, liksom i svenskan, markera att föregående vokal är kort, det är en vanlig svensk missuppfattning. Strindbergs stavning *clâse* skulle däremot medföra uttalet [kɫɑ:z].) Han generaliserar vidare bondens uttal med lång vokal till att gälla "ini orden" över huvud taget, vilket inte kan vara riktigt: bonden sade säkerligen inte [bɑ:ɾɑ:k] för *baraque*.

Vad uttalet "moê" beträffar, är det ju inte här fråga om ett "a" som har övergått till "ä" utan om det äldre uttalet [wɛ] för skriftens *oi*, som i lägre parisspråk övergick till [wa] eller [wɑ], ett uttal som först efter revolutionen blev accepterat som standard.³ Även här generaliserar Strindberg: bonden kan rimligtvis inte ha uttalat *il a* och *il est* på samma sätt, [ilɛ], vilket han ju skulle ha gjort, ifall alla hans "a" i ordslut hade blivit "ä".

¹ August Strindberg, *Samlade skrifter* (i den följande betecknade SS) 20, Stockholm 1914; dens., *Samlade verk* 23, Stockholm 1985, s.27.

² A. Blankenberg & P. Høbye, *Fransk-dansk ordbog*, 2. rev. udg., København 1984, anger fortfarande endast uttalet [kɫɑ:s]; i A. Martinet & H. Walter, *Dictionnaire de la prononciation française dans son usage réel*, Paris 1973, har 11 sagesmän [ɑ] (vokallängden anges ej i denna ordbok), 6 [a] i detta ord.

³ Se t. ex. någon av de många upplagorna av E. Bourciez, *Précis historique de phonétique française*, § 54.

Dessa exempel visar Strindbergs intresse för språkliga företeelser men också hans benägenhet för att av i och för sig riktiga iakttagelser dra förhastade slutsatser, underlättade av hans bristfälliga språkvetenskapliga skolning. Detta kan vara förklarligt och förlåtligt, när det gäller några i förbigående gjorda anmärkningar i en bok som inte alls är inriktad på språkvetenskapliga frågor; det måste bedömas annorlunda i verk som framträder med språkvetenskapliga anspråk.

Detta gäller främst vissa avsnitt i *En blå bok*, huvudsakligen i avdelningarna 2 och 3 (1908), men även i avdelning 4 (1912)⁴, samt de verk från åren 1910-1912 som John Landqvist har sammanfört under titeln *Språkvetenskapliga studier* i del 52 (1920) av Strindbergs *Samlade skrifter*. I dessa ålderdomsverk rör sig Strindberg med många språk, förutom svenska främst hebreiska, kinesiska, egyptiska och assyriska. ("Ungdom! Läs icke assyriska, ty det är intet språk, det är hackelse [i teglet]!"⁵)

Även en läsare som är helt obevandrad i dessa tungomål men har elementära begrepp om språkvetenskaplig metodik kan förstå, varför sakkunniga har funnit Strindbergs språkvetenskapliga forskningar förfelade.⁶ De slaviska språken låg i stort sett utanför Strindbergs intressesfär. I *Bibliska*

⁴ SS 47-48, 1918. De ifrågavarande uppsatserna finner man lätt under "Filologi" i registret.

⁵ SS 47, s. 515.

⁶ Se t. ex. Rolf Nordenstreng, "Strindberg som språkforskare", *Finsk tidskrift* 69, 1910, s. 365-369, och Olov Bertil Anderson, "August Strindberg och det kinesiska språket", *Årsbok om Kina*, årens år [1980], s. 31-32. Ett undantag utgör Meir Fraenkel i Jerusalem, en varm beundrare av Strindbergs geniala intuition i språkvetenskapliga frågor. I sin korta artikel "Strindberg som hebreisk filolog", *Meddelanden från Strindbergssällskapet* 13/14, 1953, s.21-22, konstaterar han först: "Det är ett faktum, att Strindberg inte kunde hebreiska tillräckligt", för att något överraskande fortsätta: "Hade han behärskat hebreiskan bättre, skulle ur hans halvt

egennamn med ordfränder (1910) finner man emellertid följande⁷:

De slaviska språken äga intet originellt, utan utmärka sig endast genom ett överflöd av konsonanter som kan kallas språkets ornamentik.

Vartenda ryskt ord kan finna sin frände i latin, grekiska och hebreiska eller i germanska språken, undantagandes kanske Lallwörter (smekord) eller slangord (onomatop.).

Slår jag nu på måfå i ryska lexikonet, står där att läsa:

Socket (ty.) = Zokol (ry.)

Soda = Ssoda. (Där är ett s för mycket, men dekorativt.)

Sohn (ty.) = Ssyn.

Rein (ty.) = Tshisstijj.

Är det Castus (lat.), Katharos (gr.), Tchovah (hebr.)? Det kan vara alla tre.

Våldsam heter på ryska: Nassilstwjenaja; av Ssila = Våld; Chil, Chajil (heb.). Ändelsen aja synes vara grekisk.

Mljektpitajustscheje Schiwotnoje betyder Däggdjur.

Mljek (ry.) = Milch (ty.) = Mjolk.

Pit (ry.) = Suga, Dia.

Schiwotnoje = Djur, Chajoth (heb.).

Pronomina i ryskan äro av största filologiska intresse, ty där surrar latin, grekiska och germanska om vartannat.

Ja = Jag.

Ty = Du.

antydde hypoteser kunnat framgå ett språkvetenskapligt arbete av betydande värde". Till detta kan man invända, att vad Strindberg i första hand hade behövt för att skriva språkvetenskapliga arbeten av betydande värde var elementär skolning i språkvetenskap.

⁷ SS 52, s 47.

On = Han.

Ona = Hon.

Pluralis My, Nass (gen.); Wy, Wass (gen.); Oni, Jich (gen.), Ji (dat.), Nich (prep.).

Etc.

Om denna sällsamma text vore mycket att säga; man vet knappt i vilke ända man skall börja.

Förvisso är det "ett s för mycket" i "Ssoda", liksom i "Ssyn", "Tschisstijj", "Ssila", "Nass" och "Wass"; i "Nassilstwjennaja" är det rent av två s "fö mycket". Varifrån har dubbelskrivningen kommit? I rysk ortografi⁸ är ju konsonanten enkel: сода, сынъ, чистый, сила, насъ, васъ, насильственная.

Var har då alla dessa ss i Strindbergs exempel kommit ifrån? Vad är det för besynnerligt ryskt lexikon som han "på måfå" har slagit i? Erinrar man sig att i äldre tyska uppslagsböcker och handböcker ortnamn som Samara och Saratov ofta skrevs *Ssamara* och *Ssaratow* för att förebygga ett uttal med [z], vilket en stavning med enkelt s skulle medföra,⁹ inser man, att Strindbergs källa måste vara tysk, och därmed stämmer också alla *sch*, *tsc* och *w*.

I Strindbergs bibliotek vid den tid han skrev sina språkvetenskapliga studie fanns¹⁰ en med anteckningar av honom själv försedd liten bok med titel *Russischer Sprachführer, Konversations-Wörterbuch*, författad av en Konstantin von Jürgens "in St. Petersburg" och utgiven i Leipzig och Wien a

⁸ Ryska ord anföres i den under Strindbergs tid brukade äldre ortografin.

⁹ T. ex. *Meyers Konversations-Lexikon*, 3. Aufl., 14, Leipzig 1878, och *Rußland, ein Handbuch für Reisende*, hrsg. von Karl Baedeker, 2. Aufl. Leipzig 1882.

¹⁰ Se Hans Lindström, *Strindberg och böckerna* 1: Biblioteken 1883, 189 och 1912, Förteckning och kommentar, Uppsala 1977 (Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet 36.) Även i det följande grundar sig alla uppgifter om Strindbergs bibliotek på detta arbete.

Bibliographisches Institut; utgivningsåret är inte angivet, men företalet är daterat "St. Petersburg, im Februar 1888. (Boken betecknas i det följande med *RS*.) Alla ryska ord är där transkriberade till latinsk skrift, och där finner man: (s. 225) zókol', ssóda, ssýn, (s.195) tschísstýj, (s. 106) ssila, (s. 204) mljékõpitájustscheje shiwõtnoje, (s. 256) pit' (som översättning av *trinken*), (s. 393) ja, tý, õn, õná, mý, nass, wý, wass, õní, jich, jim, nich (med kasusbeteckningen "Präp.").

"Nassilssstwennaja" hittar man varken under *gewaltsam* i *RS* eller under dess ryska motsvarighet i bokens rysk-tyska glossar, där naturligtvis adjektiven står i nom. sing. mask. Femininformen hos Strindberg förklaras av att han har funnit ordet (s. 253) under uppslagsordet *Tod*; där står "gewaltsamer Tod nassil'sstwennaja ssmjêrt".

"Mljek", slutligen, har Strindberg, med mindre lyckligt resultat, brutit ut ur vad han med en felskrivning stavar "Mljekpitajustscheje". *RS* har under *Milch* (s. 161) "mõlõkõ".

I *Modersmålets anor* (1910), omtryckt i samma band av SS (s. 139-195), finner man under rubriken "En liten svensk ordlista såsom inledning till svenska ordfränder": (s. 168) "Swäs-da (ry.) = Stjärna av Swjät = Ljus"; (s. 168) "Ry Ssnjäg närmar sig ty. Schnee, eng. Snow" och "Ssnjowa (ry. = von Neuem)"; (s. 178) "*Armen* [...] Ramo (ry.), Ramie (pol.)"; (s. 183) *Hök* = [...] Jasstreb (ry.) ", "*Örn* = [...] Orjol (ry.) ", "Gam = [...] Korschun (ry.) även Glada"; (s. 186) *Vide* = [...] Iwa (ry.)".

I *RS* finner man (s. 238) "swäsdá", (s. 152) "sswjät", (s. 212) "ssnjäg", (s.172) "ssnõwa". (I *RS* återger ju "s" och "ss" två skilda ryska bokstäver, *c* och *з*; genom att skriva enkelt "s" i "Swjät" får Strindberg de båda första orden att mera likna varandra. Genom att sätta in ett "j" i det ryska ordet för 'ányo' kan han få ett samband med orden för 'snõ' .) I *RS* står vidare : (s.113) jásstreb, (s. 6) õrjõl, (s. 99) *Geier* korschún; (s. 297-98) *Weihe* [...]

(Raulvogel) körschún, (s. 297) *Weide* [...] (Baum) íwa.

I *RS* saknas, begripligt nog, det ålderdomliga ordet "Ramo" (som ju f. ö. inte betyder 'arm' utan 'skuldra'), varifrån Strindberg nu kan ha fått det. Det polska *ramię*, som betyder både 'arm' och 'skuldra', kan han ha funnit i någon av de båda polska ordböcker av J. P. Jordan som han hade i sitt bibliotek.

Strindberg bygger alltså sin karakteristik av ryskan och alla de övriga slaviska språken, liksom sina etymologiska spekulationer, i den mån de berör dessa språk, på de ryska orden (avskrivna utan pedantisk noggrannhet) i en till tysk ortografi anpassad transkription i en för resande i Ryssland avsedd parlör.¹¹ Han tycks däremot inte ha utnyttjat en annan visserligen även den

¹¹ H. von Jürgens (vars bok här citeras efter ett exemplar i Uppsala universitetsbibliotek, som ej har tillhört Strindberg) anför de ryska orden i en transkription av de ryska stavningen. Under rubriken "Das Alphabet" anger han (s. 381-384) för varje rysk bokstav dess "Umschreibung" i boken och dess uttal; notiser om det senare återkommer på främre pärmens insida och nedtill på varje sida. Några utdrag kan räcka för att ge en föreställning om dessa uttalsanvisningar. Bokstaven *л*, omskriven "l", heter det, "wird härter ausgesprochen als im Deutschen. Beschreiben und umschreiben läßt sich dieser Laut nicht". Bokstaven *ѣ*, omskriven "y", säges uttalas som ett "tief in der Kehle gesprochenes 'y', etwa wie in 'Rhythmus'". I en riktig känsla av att dessa anvisningar inte är till mycket hjälp uppmanas läsaren att ge akt på hur ryssarna uttalar dessa bokstäver. I notiserna på frampärmens insida preciseras dessa uppgifter om uttalet av "y": "ein tief in der Kehle mit herniedergezogener Zunge und gerundeten Lippen hervorgestoßener dunkler y-Laut", vilket inte förbättrar saken; det typiska för den ryska vokalen är ju, att den uttalas med *orundade* läppar. (Jämför den pedagogiskt lysande formuleringen "mumlevokal med smil" i Sigrid Schacht & Rita Ejlersen, *Russisk grundbog med specielle afsnit for bibliotekarer* 1, København 1972, s. 10.) Ryskt *o*, omskrivet "ö", heter det, "wird stets wie das deutsche 'o' in 'Gold' ausgesprochen, niemals gedehnt, worauf in der Umschreibung das Zeichen der Kürze (ö) stets auffmerksammachen will." Det

populär men ur lingvistisk synpunkt ojämförligt bättre bok, som han också ägde (om än med några felande blad i början): B. Manassewitsch, *Die Kunst die russische Sprache durch Selbstunterricht schnell und leicht zu erlernen*, Wien, Pest & Leipzig u. å. Den hade emellertid den olägenheten att de ryska orden var återgivna med ryska bokstäver.

*

När Olof Lagercrantz fört Strindbergs språkstudier på tal med språkmän, säger han, har de bara "fnyst".¹² Reaktionen är begriplig: vad Strindberg betraktade som sina språkvetenskapliga forskningar kan inte intressera språkvetenskapen.

Men de är intressanta ur en annan synpunkt.

Strindberg var en genial språklig nyskapare i sitt eget språk; han var mer

verkar alltså, som om K. von Jürgens, överraskande nog, ville lära ut ett uttal med *okan'e*; på frampärmens insida kommer dock det viktiga tillägget: "u n b e t o n t wird es fast wie a ausgesprochen." (Märk "fast"!)

Det finns ingen anledning att betvivla, att K. von Jürgens, "in Rußland geboren und stets in Rußland lebend", som han själv säger på s. VI av sin bok, talade ryska perfekt. Hans hjälplösa, förvirrade och delvis helt oriktiga anvisningar om ryskt uttal visar, att det inte räcker med att själv kunna tala ett språk för att kunna beskriva dess uttal för andra. Exempelen på detta är talrika. Ännu så sent som 1933 kunde Vladimir Semitjov med, som han själv framhåller i företalet till sin ryska grammatik, "erfarenhet från en mångårig undervisningsverksamhet i ryska i Sverige", beskriva uttalet av *н* på följande fantastiska sätt: "Det uttalas i halsen ungefär på samma sätt som *hm* men med munnen något öppnare." I Richard Ekbloms ryska grammatik, vars första upplaga kommit ut tjugotvå år tidigare, hade han kunnat lära sig (och sina elever) med vilken inställning av talorganen som den ryska vokalen bildas.

¹² Olof Lagercrantz, *August Strindberg*, Stockholm 1979 o. senare uppl., kap. XVII, 1.

eller mindre hemmastadd i flera främmande språk; han var under hela sin författarliv intresserad av språkliga frågor; han hade lätt tillgång till språkvetenskaplig litteratur under sina ungdomsår som tjänsteman i Kongens biblioteket (som då ännu inrymdes i slottet) och från och med 1908 till sin död 1912 (då de viktigaste av hans språkvetenskapliga studier tillkom) bodde han på gångavstånd från den nya biblioteksbyggnaden i Humlegården, där den språkvetenskapliga litteraturen var väl representerad. Och även om hans bibliotek saknade sådana verk där 1800-talets storartade språkvetenskapliga framsteg sammanfattades¹³, så hade han förutom flera engelska, franska och tyska encyklopedier, första upplagan av *Nordis Familjebok*, där i band 7, 1884, A. Erdmann skrivit om "Indo-europeisk språk", och i band 14, 1890, H. Almqvist om "Slaviska språk", i vilka artiklar det väl nu skulle finnas en del att tillägga men knappast något att rätta.¹⁴

Hur kunde Strindberg under sådana förutsättningar, hålla sig avskärmat från sin samtids språkvetenskap och bedriva språkforskning på samma sätt som Olof Rudbeck, far och son?

¹³ T. ex., för att endast nämna några mer populära arbeten, Vilhelm Thomsens *Sprogvidenskabens Historie*, København 1902, och det för sin tid utmärkta arbete av W.D. Whitney som 1880 kom i svensk översättning under titeln *Språket, dess lif och utveckling*.

¹⁴ I *Tjänstekvinnans son* lovsjunger Strindberg sin samtids encyklopedier (S. 19, 1913, s. 107-08). Man kan bara beklaga, att han inte mer uppmärksamt läste de utmärkta artiklarna om språkvetenskap i de många encyklopedier han ägde.